

نایب رئیس هیئت مدیره: دکتر محمد حسن حنیف

نایب رئیس هیئت مدیره: دکتر محمد حسن حنیف

نایب رئیس هیئت مدیره: دکتر محمد حسن حنیف

نایب رئیس هیئت مدیره: دکتر محمد حسن حنیف

نایب رئیس هیئت مدیره: دکتر محمد حسن حنیف

نایب رئیس هیئت مدیره: دکتر محمد حسن حنیف

بومی سازی رئالیسم جادویی در ایران

محمد حنیف و محسن حنیف

۱۳۹۷

بومی سازی رئالیسم جادویی در ایران

نویسندگان: محمد حنیف و محسن حنیف

چاپ نخست: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

حروفچینی و آماده سازی: انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه

حق چاپ محفوظ است.

انتشارات علمی و فرهنگی

دفتر مرکزی و مرکز پخش

خیابان نلسون ماندلا (اف بنا)، چهارراه حقانی (جهان کودک)، کوچه کمان،

پلاک ۲۵؛ دبستی: ۰۳۱۳-۱۵۱۸۷۲؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷-۱۵۸۷۵

تلفن: ۰۷۰-۸۸۷۴۵۰۱؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲

تلفن مرکز پخش: ۰۲۹-۸۰۶۶۷۳۸؛ تلفکس: ۴۵-۸۸۶۷۷۵۴۴

www.elmifarhang.ir elmif@elmifarhang.ir

www.farhangishop.com

سرشناسه: حنیف، محمد، ۱۳۴۰

عنوان و نام پدیدآور: بومی سازی رئالیسم جادویی در ایران / نویسندگان: محمد حنیف، محسن حنیف.

مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: شانزده، ۴۴۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۶-۵۸۳-۳

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: رئالیسم جادویی (ادبیات)

موضوع: Magic Realism (Literature)

موضوع: واقع گرایی در ادبیات

موضوع: Realism in Literature

موضوع: ادبیات خیالی فارسی — ایران

موضوع: Fantasy Literature, Persian -- Iran

شناسه افزوده: حنیف، محسن، ۱۳۶۴

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۹۵/۹۵ PN ۵۶

رده بندی دیویی: ۸۰۹/۹۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۰۵۶۴۱

فهرست مطالب

مقدمه	سیزده
-------------	-------

بخش اول: شناخت رئالیسم جادویی

فصل اول: مفاهیم و نظریه‌ها	۳
۱. تعریف رئالیسم جادویی	۳
۲. تاریخچه و زمینه‌های پیدایش رئالیسم جادویی	۱۷
۳. درون‌مایه‌ی رمان‌های رئالیسم جادویی	۲۳
۴. جایگاه رئالیسم جادویی در انواع رئالیسم‌ها	۳۲
محاکات	۳۳
رئالیسم فلسفی (قرون وسطا)	۳۶
رئالیسم اخلاقی یا ارزشی	۳۷
رئالیسم اجتماعی و انتقادی	۳۹
رئالیسم قرن نوزده روسیه	۴۲
ناتورالیسم	۴۲
رئالیسم سوسیالیستی	۴۵

۴۷	رئالیسم اجتماعی.....
۴۸	رئالیسم و پاد آرمان شهرها.....
۴۹	رئالیسم و شروع مرام های مدرنیستی.....
۴۹	سمبولیسم.....
۵۰	اکسپرسیونیسم.....
۵۱	امپرسیونیسم و جریان سیال ذهن.....
۵۳	داستان های فانتزی و علمی - تخیلی.....
۵۶	سوررئالیسم.....
۶۱	۱. ویژگی های رئالیسم جادویی.....
۶۶	۲. انواع رئالیسم جادویی.....
۷۱	فصل دوم: فنون ادبی رئالیسم جادویی.....
۷۱	صحنه: سیر کار کاروان.....
۷۴	زاویه دید: شخصیت با راوی کک باز.....
۷۵	راوی کودک یا دیوانه.....
۷۷	زبان.....
۷۷	به کار گیری تحت اللفظی صناعات ادبی.....
	عادی جلوه دادن عناصر خیالی و خیال انگیز جلوه دادن عناصر روزمره و
۷۸	عادی.....
۸۳	روایت: روایت های دوپهل و متضاد.....
۸۶	قصه گویی.....
۸۸	بازنویسی تاریخ.....
۹۵	فصل سوم: نویسندگان برجسته متأثر از رئالیسم جادویی.....
۹۵	گواتمالا - میگل آنخل آستوریاس.....
۹۷	چکسلواکی - میلان کوندرا.....
۹۹	نیجریه - چینوا آچهبه.....

۱۰۰	ترکیه - یاشار کمال
۱۰۰	کلمبیا - گابریل گارسیا مارکز - صد سال تنهایی
۱۰۴	شیلی - ایزابل آلنده - خانه ارواح
۱۰۶	امریکای شمالی - تونی موریسون - دل‌بند
۱۰۹	آلمان - گونتر گراس - طبل حلبی
۱۱۱	کوبا - آلفو کارپانتیه - قلمرو این عالم
۱۱۳	پرتغال - خوزه ساراماگو - بالتازار و بلیموندا (آنا خوسیفا)
۱۱۵	کردستان - راقه - بختیار علی
۱۱۷	آرژانتین - خوزه لوئیس بورخس
۱۱۹	ژاپن - ماری کی موراکامی - جنوب مرز، غرب خورشید
۱۲۰	مصر - نجیب محفوظ - شب‌های هزار شب
۱۲۵	فرانسه - ماری داریو - ک - نلدی دیگر
۱۳۳	مکزیک - گی یرمو آریاتا - بونا خوش عشق
۱۳۸	هندوستان - سلمان رشدی - شمس
۱۴۰	مکزیک - کارلوس فونتس - آنورا
۱۴۳	ترکیه - لطیفه تکین - مرگ عزیز بی عار
۱۴۵	نیجریه - بن اوکری - راه گرسنه

بخش دوم: رئالیسم جادویی و بومی‌سازی در ایران

۱۵۱	فصل اول: رئالیسم جادویی و داستان‌نویسان ایرانی
۱۵۱	جایگاه رئالیسم جادویی در ادبیات داستانی ایران
۱۵۵	فصل دوم: داستان‌نویسان برجسته رئالیسم جادویی در ایران
۱۵۵	رضا براهنی - رازهای سرزمین من
۱۶۵	شهرنوش پارس‌پور - طوبا و معنای شب
۱۷۳	محمود دولت‌آبادی - روزگار سپری‌شده مردم سال‌خورده

۱۸۷.....	منیر و روانی پور - اهل غرق.....
۱۹۷.....	غلام حسین ساعدی - عزاداران بیل.....
۲۰۷.....	بهرام صادقی - داستان بلند ملکوت.....
۲۱۲.....	یوسف علیخانی - بیوه کشی.....
۲۲۵.....	هوشنگ گلشیری - «گرگ».....
۲۳۰.....	شهریار مندنی پور - مجموعه داستان کوتاه شرق بنفشه.....
۲۳۵.....	فصل سوم: بومی سازی و رویکرد به باورها، آیین ها و ادبیات عامه ایران.....
۲۳۵.....	عناصر جادویی و داستان های رئالیسم جادویی فارسی.....
۲۴۱.....	بین ها - مولکلو ریک و رئالیسم جادویی.....
۲۴۳.....	باورهای عامیانه در ایران.....
۲۵۷.....	فصل چهارم: بومی سازی و عناصر جادویی و قصه های ایرانی.....
۲۵۷.....	جایگاه قصه در تاریخ ادب ایرانی.....
۲۶۲.....	عناصر جادویی در قصه های عامه محسوب.....
۲۹۶.....	عناصر جادویی در قصه های شفاهی عامیانه فارسی.....
۳۱۷.....	فصل پنجم: بومی سازی و عناصر جادویی و ادب عارفانه.....
۳۱۷.....	تفاوت اساسی رئالیسم عرفانی با رئالیسم جادویی.....
۳۲۳.....	مقایسه مبانی خوارق عادات رئالیسم جادویی با کرامات صوفیانه.....
۳۲۴.....	ارتباط رئالیسم جادویی با تصوف و ایران.....
۳۲۷.....	تذکره نگاری و انواع آن در تصوف.....
۳۲۸.....	مقایسه روش های اعمال باورپذیری در رئالیسم جادویی و تذکره ها.....
۳۲۸.....	صوفیانه.....
۳۳۳.....	مقایسه عناصر داستانی رئالیسم جادویی و تذکره های عرفانی.....
۳۳۵.....	فصل ششم: بومی سازی و عناصر جادویی و ادبیات حماسی فارسی.....
۳۳۷.....	قهرمانان اهورایی و فراواقعی.....
۳۳۹.....	ضد قهرمانان فراواقعی.....

گفتارهای فراواقعی.....	۳۴۲
فصل هفتم: بومی سازی و عناصر جادویی و باورهای اسطوره‌ای قصه‌های	
ایرانی.....	۳۴۹
فصل هشتم: بومی سازی و منظومه‌های عاشقانه و عناصر جادویی.....	
۳۶۷	
فصل نهم: آسیب شناسی رمان رئالیسم جادویی.....	
۳۸۳	
بخش آخر.....	
۳۸۷	
ضمائم.....	
۳۸۹	
جدول ۱: مفاهیم، ابعاد و مفاهیم و عناصر خارق عادت مارکز.....	
۳۸۹	
جدول ۲: شاخصه‌های ساختاری و مبنایی رئالیسم جادویی.....	
۳۹۴	
جدول ۳: شاخصه‌های رئالیسم عرفانی و صوفیانه.....	
۳۹۶	
جدول ۴: مهم‌ترین منابع قصه‌ها، عبا، عبا، فارسی، منابع غنی عناصر	
جادویی.....	۳۹۷
عناصر جادویی و بوذرجمهر و ارغش.....	
۴۱۳	
منابع و مآخذ.....	
۴۲۷	

مقدمه

کاريز درون جهان سوم نايـد کز عاريه‌ها تو را دري نگشايد
يک چشمه آب از درون خانه به زآن جویی که آن ز بیرون آيد
(سنایی)

خاستگاه ادبیات داستانی دنیای غرب است و نویسندگان آن سامان در پایه‌ریزی اولیهٔ رئالیسم جادویی در امریکای لاتین به نقشی انکارناپذیر داشتند. گرچه برخی از نویسندگان این شیوهٔ ادبی در به‌کارگیری خوارق عادات گوشهٔ چشمی به آثار ایرانی و عربی داشتند، به‌نهایت، رئالیسم جادویی را از نردبان بومی خودشان بالا بردند و به جهان معرفی کردند. هرچند پیش از پیدایش رئالیسم جادویی یا قبل از ورود آن به ایران، نویسندگان فارسی‌زبان حکایات، قصه‌ها و داستان‌هایی خلق کرده بودند که در برخی شاخصه‌ها با رئالیسم جادویی مشترک بود، اما هیچ‌یک از نویسندگان کهن و معاصر ما داعیهٔ خلق داستان رئالیسم جادویی نداشتند. داستان‌نویسان ایرانی، بعد از تثبیت رئالیسم جادویی، آن را از طریق ترجمه اخذ کردند. شاید ابتدا چنین به نظر می‌رسید که

این شیوه ادبی برای بالندگی در کشوری چون ایران با مشکلی مواجه نباشد. ادبیات غنی عامه، باورهای جادویی و ریشه دار بودن اسطوره های ایرانی چنین توقعی را ایجاد کرده بود؛ اما در عمل، رئالیسم جادویی در میان داستان نویسان ایرانی شیوه برتر داستان نویسی نشد، حتی اغلب آثاری که بدین شیوه خلق شد، فاقد تمامی ویژگی های رئالیسم جادویی بود. این امر دلایل گوناگونی داشت که از جمله آن ها می توان به نداشتن شناخت کافی از تمامی زوایای آن و کم اطلاعی یا بی توجهی به قابلیت های فرهنگ بومی اشاره کرد. کندی انتقال اطلاعات در علوم انسانی به دست علوم پایه سبب شد تا ابعاد مختلف رئالیسم جادویی در ایران به خوبی شناخته نشود و در نتیجه رمان های این شیوه با کاستی های آشکار خالی از نماند.

نگاهی گذرا به ادبیات عامه و کهن فارسی نشان می دهد که عناصر جادویی در تار و پود بسیاری از این آثار تنیده شده است. دیو، آل، مرد آژما، دوالپا، جن، پری، پری دریایی، اوسا، مه، نسناس، روین تنان، قهرمانان پرنده، قهرمانان دوزیست، مهرآبی که توانایی پنهان کردن خود یا دیگران را دارند یا قادر به طی صریق جادویی اند، تنها بخشی از موجودات جادویی این آثار ارزشمند محسوب می شوند. نویسنده رئالیسم جادویی می تواند بخش هایی از ویژگی های این حکایات و شفاهی را در داستان خود به کار گیرد. همچنین انواع طلسمات، معریدها، کتاب های جادویی، اشیاء و حیوانات جادویی می توانند بهانه های برای پیوند میان داستان رئالیسم جادویی و ادبیات کهن قرار بگیرند. هرچند این در کنار باورهای فرا واقعی مردم مناطق مختلف ایران می توانند زمینه سازی برای رئالیسم جادویی را فراهم آورند.

نویسندگان کتاب حاضر کوشیده اند ابتدا از طریق بررسی گوشه هایی از آثار ارزنده پژوهشگران غیر ایرانی و دقت در پایان نامه ها، تحقیقات و مقالات فارسی و لاتین، ابعاد مختلف رئالیسم جادویی را به مخاطب خود ارائه دهند و سپس ضمن جست و جوی عناصر جادویی

در باورها، آیین‌ها، قصه‌های عامه و حکایات و قصه‌های کهن ادبیات فارسی و گفت‌وگو با دو تن از صاحب‌نظران این حوزه، راهکارهای انعکاس جنبه‌های جادویی مواریث فرهنگ بومی را در داستان‌های رئالیسم جادویی فارسی نشان دهند و همچنین زمینه بومی سازی این شیوه داستانی را در ایران بررسی کنند.

در بخش اول این کتاب با عنوان شناخت رئالیسم جادویی، مفاهیم و تجربه‌ها، فنون ادبی رئالیسم جادویی و نویسندگان برجسته غیرایرانی متأثر از سبک رئالیسم جادویی معرفی می‌شوند و در بخش دوم کتاب با عنوان رئالیسم جادویی و بومی سازی در ایران، داستان‌نویسان ایرانی متأثر از رئالیسم جادویی، باورها، آیین‌ها و ادبیات عامه و کهن عارفانه، عاشقانه، حماسی و اسطوره‌ای ایرانی کندوکاو می‌شوند. این پژوهش تنها درآمدی است بر موضوع مهمی چون بومی سازی رئالیسم جادویی در ایران. بی‌شک نه تنها این امر مهم نیاز به تحقیقات جامع‌تر و ورود صاحب‌نظران ارجمند به این حوزه دارد.

امید که پژوهش پیش رو قدمی باشد در راه آشتی هرچه بیشتر داستان‌نویسان ایرانی با ثراث ادبی کهن فارسی و تعمیق روزافزون بومی سازی رئالیسم جادویی در ایران.

در خاتمه وظیفه خود می‌دانیم که از دکتر مسعود کوثری، مدیرعامل انتشارات علمی فرهنگی، و همکاران ایشان، سردار خانم حسینی، داوری، یازلو، افتخاری و آقایان صفرزاده و دکتر کریمخانی به خاطر زحمت ویراستاری و فراهم آوردن زمینه‌های انجام پژوهش حاضر تشکر کنیم. همچنین ارج می‌نهم محبت آقایان دکتر عباس پژمان و دکتر محمد رودگر را برای پذیرش گفت‌وگوهای مفید و لطف افزون دکتر عباس پژمان را برای مطالعه بخش‌هایی از متن و تذکر مطالبی ارزنده. خدایشان یار باد.

محمد حنیف، محسن حنیف

استادیار گروه ادبیات و زبان انگلیسی دانشگاه خوارزمی